

Þar sem sögunni lýkur tekur taó við

Einhvern tíma snemma á sjöunda áratugnum var Halldór Laxness spurður að því af amerísku tímariti hvort skáldsagan væri að gefa upp öndina og hann svaraði því til „að tilhneigíng til að segja frá stórmælum sem orðið hafa í veröldinni sé ekki tíska, heldur mannkyninu ásköpuð“.¹ Tuttugu árum síðar sagði hann í viðtali við sænskt blað: „Ég er sögumaður. Guð forði mér frá því að frelsa heiminn.“² Halldór sendi frá sér sextíu bækur, afar fjölbreyttar og ólíkar innbyrðis – sem er líka ein af ástæðum þess að við getum enn haldið málþing þar sem verið er að horfa til verka hans frá nýju sjónarhorni – og hann var kvikur hugsuður. Hugmyndaheimur hans breyttist mjög á langri starfsævi en kannski er þetta rauði þráðurinn í sjálfsskilningi hans allan tímann: Hann er sögumaður, allt frá því hann samdi *Barn náttúrunnar* og fram til minningabókanna sem hann setur saman meira en sextíu árum síðar. Og fáir hafa verið honum fremri í að segja sögur. Hann vissi að vandinn við að segja sögu er að þegja yfir nógu mörgu, að svokölluð aukaatriði eru meginatriði í allri sagnalist, að stórmerkin sem sagt er frá kunni í fyrstu að sýnast ómerkileg, að smái heimurinn verður að spegla hinn stóra og að áreynslan má aldrei sjást í góðri sagnalist, en allt eru þetta óbeinar tilvitnanir í skrif hans um fagurfræði skáldsögunnar.³

Engu að síður eru sögur hans mjög ólíkar að gerð og bera vott um miklar breytingar í hugmyndaheimi höfundarins, allt frá daðri *Vefarans mikla frá Kasmír* við aldamóta-móðernisma, um stóru þjóð-

1 Halldór Laxness, „Persónulegar minnisgreinar um skáldsögur og leikrit“, 68.

2 Harald Gustafsson, „Intervju með Halldór Laxness“ [Þýðing HG].

3 Sjá Halldór Guðmundsson, „Skrytnastur af öllu er maður sjálfur“, 55–65.

félagsskáldsögurnar til verkanna sem kanna íslenska sjálfsvitund og bókmenntahefð, og fram til verka um *illusions perdues*, glataðar tálýsnir, eins og *Brekkukotsannáll* og *Paradísarheimt* eru dæmi um. Og svo koma síðustu skáldsögurnar þrjár sem erfiðast er að flokka, *Kristnibald undir jökli*, *Innansveitarkronika* og *Guðsgjafapula*, sem Haukur Ingvarsson hefur fjallað svo vel um í bók sinni *Andlitsdrættir samtíðarinnar*.⁴ Það er mjög forvitnilegt að skoða þróun í höfundskap Halldórs út frá bókmenntasögulegu, þjóðfélagslegu og hugmyndafræðilegu sjónarhorni, eins og ég hef sjálfur reynt, en bók Hauks er líka skemmtileg hvatning til að skoða hana bókmenntafræðilega og þá ekki síst út frá hlutverki sögumanns, út frá því rými sem hann tekur til sín, og þá óháð því hvort um er að ræða fyrstu persónu frásögn, sögumann sem þátttakanda í atburðarás eða þriðju persónu frásögn. Við munum hinn ágenga sögumann *Vefarans mikla* og alltumvefjandi og stundum sjálfumglaða sögumenn þjóðfélagslegu skáldsagnanna. Eftir það fer sagnamennska Halldórs í átt að vaxandi hlutlægni, í þeirri merkingu að sögumaður heldur sig meira til hlés með lýsingar sínar, persónurnar birtast okkur frekar með athöfnum og orðum eins og í hinni gömlu epísku sagnalist Íslendinga. Fyrst sér þessara breytinga stað í þeim mun sem er á *Heimsljósi* og *Íslandsklukkunni* að þessu leyti, en þær verða æ skýrari eftir því sem Halldór fer sjálfur að fást meira við leikhúsformið. Þróunin er að sjálfstöðu meðvitund, eins og hugleiðingar hans um sögumanninn sem gluggagægi (Plús X) bera skýrt vitni um.⁵ Eftir nokkurra ára hlé frá skáldsagnagerð fylgir Halldór þessu eftir með *Kristnibaldinu*, þar sem það á að heita svo að sögumaður sé aðeins að skrá skýrslu, án þess að leggja mat á það sem fyrir augu ber. Því minna sem fer fyrir sögumanni, þeim mun meira rými fær lesandinn. Sú upplifun margra lesenda að Halldór hefði þeim ekkert að segja lengur, bækur hans hefðu engan boðskap, er því ekki bara hugmyndafræðileg, heldur líka frásagnartæknileg. Þetta er mikilvægt að hafa í huga, því margir lesendur röktu breytinguna eingöngu til pólitískra sinnaskipta Halldórs, þegar hann sagði endanlega skilið við sovétsósíalismann. En það er frásagnaraðferðin sem breytist: Leiðsögn sögumannsins er horfin, merkingarmyndunin komin til lesandans.

4 Haukur Ingvarsson, *Andlitsdrættir samtíðarinnar*.

5 Halldór Laxness, „Persónulegar minnisgreinar um skáldsögur og leikrit“, 68.

Oft er sagt að samtímis megi sjá aukin áhrif taóismans hjá Halldóri, fleiri taóískar persónur ef svo má segja, allt frá organistanum til síra Jóns Prímus sem af skiljanlegum ástæðum er þekktasta karaktersköpunin af þessu tagi. Þetta eru persónur fullar af auðmýkt og umburðarlyndi, friðsemd og allt annarri sýn en hinni hversdagslegu. Það er auðvitað rétt að taka fram að þá eiginleika sem Halldór kenndi við taó hafði hann úr hinni gömlu íslensku þýðingu á *Bókinni um veginn* sem hann kynntist ungur, að öðru leyti lagði hann sig ekki mikið eftir fræðilegri nálgun á þeirri hugsun sem hann hreifst af þar.⁶

Til að skýra hvað átt er við með taóisma í verkum Halldórs er forvitnilegt að skoða ýmis líkindi með *Kristnibaldinu* og *Atómstöðinni*, með organistanum og síra Jóni Prímus. Tilsvör þeirra eru oft áþekk, þótt tal Jóns sé meira út í hött, ef svo má segja, og báðir sýnast hafa lagt allan jarðneskan metnað til hliðar. Báðir verða eins konar lærimeistarar ungrar söguhetju sem jafnframt er sögumaður verksins. Það eru fleiri skemmtileg líkindi með þessum bókum, til dæmis þar sem segir frá fuglum sem Jóni Prímus verður tíðrætt um; þeir eru einatt tákni hins óræða, orðlausa, sjálfrar fegurðarinnar, jafnvel handanheimsins. „Því fugl er fyrst og fremst hreyfing; himinninn er partur af fugli, eða réttara sagt: loftið og fuglinn er eitt; lángferð í sjónhendingu án jarðar, það er fugl; og hiti, því fuglinum er heitara en mannum, og hefur örari hjartslátt, enda hamíngjusamari sem heyra má á hljóðinu, ekkert hljóð er einsog fuglaskvak og ekki fugl nema hann kvaki,“ segir í *Atómstöðinni*, en þessi málsgrein gæti, aðeins stytt, rétt eins staðið í *Kristnibaldinu*.⁷ „Það er gaman að hlusta á fuglana kvaka. En það væri annað en gaman ef fuglarnir væru einlægt að kvaka satt“, segir Jón Prímus á einum stað.⁸

Það má síðan færa góð rök fyrir þeirri kenningu, sem nefnd var hér að ofan, að hlutverk taóismans í verki Halldórs hafi farið vaxandi með tímanum, en mig langar hér að bæta við annarri vídd. Halldór hreifst ungur af *Bókinni um veginn* sem Erlendur Guðmundsson kynnti fyrir honum fyrst. Í *Rauða kverinu*, óútgefna sjálfsævisögulega handritinu sem hann skrifaði 19 ára gamall, stendur um mann sem svipar mjög til Erlendar í Unuhúsi: „Ég minnst ekki að hafa þekkt

6 Lao-Tse, *Bókin um veginn*.

7 Halldór Laxness, *Atómstöðin*, 64.

8 Halldór Laxness, *Kristnibald undir jökli*, 296.

neinn manni er svo hreinn væri og óblandaður og ríkur af taó. Hann hlustaði á hvert orð er sagt var og skelti aldrei skolleýrunum við neinu; og hann skildi allt að hætti hins vitra manns.“⁹

Tuttugu árum síðar kemst Halldór einna næst því að skrifa smásögu um taóismann, „Temúdjín snýr heim“, sem prentuð var í TMM 1941 og síðan í safninu *Sjö tíðframenn* og má nánast segja að boði taóisma, eins og Halldór hafði lagt hann niður fyrir sér. Meistari Sing-Sing-Hó, sem er stillt andspænis herforingjanum mikla Djengis Kjan, talar beinlínis upp úr *Bókinni um veginn*: „Hið mjúka sigrar hið harða og hið sterka fellur fyrir hinu veika. Í hjólnöfinni sameinast þrjátíu píllárar, en væri það ekki fyrir öxulgatið stæði vagninn kyrr.“¹⁰

Ég nefni þetta til að draga fram að taóisminn er til staðar í verki Halldórs allan tímann, það er ekki svo einfalt að mótað hafi fyrir þessari hugsun fyrir Nóbelsverðlaunin, en hún hafi tekið á sig skýrari mynd á tímanum eftir það. Heldur virðist mér taóisminn vera til staðar sem valkostur við þjóðfélagsbaráttu eða persónulegan metnað, hvort heldur sögumanns eða persóna hans, alveg frá upphafi höfundarferilsins. Þess vegna er líka forvitnilegt að skoða þessa hluti út frá sviðsetningum í verkunum, ekki bara spakmælunum sem svo má kalla.

Frá einu sjónarhorni má segja að allar epískar frásagnir séu settar saman úr tveimur byggingarefnum: endursögn og sviðsetningu. Endursögnin rekur þráð sögunnar, við sviðsetningarnar staðnæmast sögumaður og lesandi og virða fyrir sér sviðið. Sviðsetningar eru einatt hugsaðar til að styrkja frásögnina, gera hana áhrifameiri, og oft eru þær mælikvarði á kunnáttu höfundarins, svo þessir grunnþættir vinna stöðugt saman að góðri framvindu sögunnar, þar sem mestu skiptir að ná athygli lesandans og láta hana eða hann verða samferða sögumanni. Sviðsetningar hafa því líka hlutverk í framvindunni. En á stöku stað eru sviðsetningar eða myndir hjá Halldóri sem hafa ekkert með framvindu sögunnar að gera, og bera kannski einmitt vitni um allt annað líf, líf utan sögu; það er nánast eins og þessar myndir verði á vegi sögumanns, séu utan áhrifamáttar hans.

Flest muna sjálfsagt eftir frásögninni í lokabindi *Heimsljóss*, þegar Ólafur Kárason kemur á bæ gömlu hjónanna undir jökli sem er svo lýst:

9 Tilv. eftir Halldór Guðmundsson, *Halldór Laxness: Ævisaga*, 66.

10 Halldór Laxness, „Temúdjín snýr heim“, 35.

Ekki aðeins þau höfðu sál, heldur hlutirnir kríngum þau. Þótt alt væri komið að fótum fram, bæarkornið, amboðin, búsáhöldin, var hver hlutur á sínum stað, alt hreint og snurfusað. Það var ekki samloðun efnisins að þakka að hlutir féllu hér ekki í sundur, – hvað mundi verða um þessa tréftötu ef hætt væri að mjalta í hana kvölds og morgna, hún mundi falla í stafi.¹¹

Á bænum er önnur dóttirin rúmföst og hefur spegil við rúmgafllinn svo hún geti séð jökullinn: „Hún horfir stundum allan daginn á jökullinn í speglinum. Jökullinn, það er hennar líf.“¹² „Jökullinn stendur opin,“ segir Jón Prímus þegar hann er spurður af hverju kirkjan sé lokuð¹³ og í einum kafla í *Kristnibaldinu* er lýst þeim stundum þar sem allt er auðvirðilegt nema jökullinn.¹⁴ Í *Heimsljósi* segir konan á bænum undir jökli: „Við höfum alltaf trúað á einn sannan guð.“¹⁵ Falur í Eystridal, faðir Uglu í *Atómstöðinni*, jatar líka guðstrú sína með óvenjulegum hætti: „Ég trúi á mitt guð“ og heldur áfram skömmu síðar „Okkar guð er það sem eftir er þegar öll guð hafa verið talin og sagt nei, ekki hann, ekki hann“.¹⁶

Ef við gætum nánar að þessum sviðum, bænum undir jökli eða Eystridal í *Atómstöðinni* (en sú bók er einmitt byggð á fjórum sviðum eins og ég hef rakið á öðrum stað)¹⁷ þá eiga þau eitt sameiginlegt: Tíminn stendur kyrr á bænum undir jökli og í Eystridal, þar er engin frásögn. Þetta eru menn í álögum, menn sem hafa verið gerðir að fuglum, hugsar Uglu á einum stað.¹⁸

Auðvitað er það rétt þegar sagt er um *Kristnibaldið* að þar megi oft sjá beinar og óbeinar tilvísanir til taó. En gleymum því samt ekki að hún er atburðasaga, nánar tiltekið tvær sögur. Umbi stígur út úr skýrslugerðinni og verður þátttakandi í söguheiminum, heillast af Úu, þráir hana, breytist úr sögumanni – sem stendur utan við – í mann sem þráir eitthvað og verður hluti atburðarásar. Sú saga er eins

11 Halldór Laxness, *Fegurð himinsins*, 12.

12 Sama stað, 9.

13 Halldór Laxness, *Kristnibald undir jökli*, 81.

14 Sama stað, 193.

15 Halldór Laxness, *Fegurð himinsins*, 11.

16 Halldór Laxness, *Atómstöðin*, 205–206.

17 Halldór Guðmundsson, *Halldór Laxness: Ævisaga*, 524–527.

18 Halldór Laxness, *Atómstöðin*, 202.

konar speglun á ástarsögu síra Jóns frá því þrjátíu og fimm árum fyrr, sem endaði með því að Úa fór frá honum. Lífssýn síra Jóns á rætur í ósigri.

Þess vegna gerum við ekki alls kostar rétt í að tala um *Kristnibaldið* sem taóískt verk, það er margbrotin skáldsaga, líka ástarsaga og átakasaga, og má minna á skemmtilega esseyju Susan Sontag um *Kristnibaldið*, þar sem hún segir verkið vera bæði draumsögu og allegóríu, vísindaskáldsögu og heimspekilegt verk, erótíska sögu og háðsádeilu.¹⁹

Organistinn í *Atómstöðinni* er sannarlega það sem við getum kallað taóísk persóna sem stendur á lengdar en í lokin stígur hann líka inn í atburðarásina, þegar hann selur húsið sitt og lætur Uglu hafa alla peningana sína sem hún í fyrstu tregðast við að þiggja. Þar með tryggir hann framtíð hennar og er orðinn þátttakandi í atburðarásinni.

En kaflarnir eins og sá um bæinn undir jökli í *Heimljósi* eða Eystridal í *Atómstöðinni*, nú eða bara kaflinn Jökullinn í *Kristnibaldinu* eru öðruvísi. Þar er stigið út úr sögunni, framvindan nemur staðar, þar er engin saga. Bændurnir í sveitinni eru utan við alla sögu, „óveruleiki hlutverksins er öryggi þeirra“ segir Uglu á einum stað.²⁰ Þar er enginn tími og þar af leiðandi engin saga.

Að þessu leyti minna þessir staðir eða þessi svið á kartúsíana-klaustrið í Sviss, sem faðir Alban hverfur inn í undir lok *Vefarans mikla* og verður um leið fjarlægur ekki bara Steini Elliða, heldur lífinu. Í þessu liggur líka alger sjálfsafneitun: Vegur krossins er hinn eini sem liggur til fullvissu. Faðir Alban hefur afsalað sér öllu, sjálfinu og hlutdeild þess í sögunni, og skúrar nú gólf og þrífur eftir svínin.²¹

Þessar senur hafa því fylgt Halldóri alla tíð – andstæða þess að segja sögu, ekki bara afneitun sjálfsins og metnaðarins, heldur líka afneitun sögunnar. Taó gat verið honum tákmynd þess sem hann kallaði einu sinni í ritgerð um *Bókina um veginn* „tómið ríka djúpa“.²² Stundum æsti hann sig yfir því, eins og þegar hann vitnar til um-

19 Susan Sontag, „A Report on the Journey“.

20 Halldór Laxness, *Atómstöðin*, 202.

21 Halldór Laxness, *Vefarinn mikli frá Kasmír*, 468.

22 Halldór Laxness, „Bókin um veginn“, 145.

deilds kínversks fræðimanns um að bók Lao-Tse væri um „speki fávísinnar, kosti lágkúrunnar og mikilvægi þess að villa á sér heimildir“, en alltaf vissi hann af því að þessi valkostur væri til, valkosturinn við sjálfa söguna.²³

Lesandinn getur fundið þetta nánast í öllum verkum Halldórs, þetta er hans transendentalismi eða handanhyggja. Það er meiri dulhyggja í skáldverkum Halldórs en ritgerðir hans myndu nokkru sinni vitna um. Hann veit um heim handan þessa, það getur verið tómið eða dauðinn, heimur handan við sjálfið, en þetta er líka fyrir honum heimur hinnar algeru fegurðar, sem svo margar persónur hans þrá, og það er um leið sú fegurð sem aldrei verður lýst með orðum, hin orðlausa fegurð – sem þar með er auðvitað heimur handan sögu sem sögð er með orðum. Á *Vísindavefnum* má finna eftirfarandi tilvitnun í Zhuangzi (þar stafsett Kwang-tse) sem þótti manna snjallastur í að útleggja taó:

Orð eiga sér engan stað um hið óendanlega og óþrotlega. Nafn Alvaldsins er líking, notuð til þess að lýsa því [...] Ef orð nægðu til þess, gæti það orðið okkur útrætt mál á einum degi, en þar eð þau eru ófullnægjandi, mundi umræðuefnið ekki hafa verið annað en (óviðkomandi) hlutir, þótt við töluðum allan daginn. Alvaldið er hið yzta, sem hlutirnir benda okkur á.²⁴

Þessa hugsun sækir Halldór ekki bara í taó, heldur líka í dulspeki. Ekki spíritisma eða dulspeki Annie Besant, ekkert er fjær honum, heldur í kristna dulspeki eða mýstík. Þar má finna þá trú að hægt sé að sameinast hinu guðdómlega eða hinu algera, í andlegri vissu sem þekkingin kemur ekki orðum að, vissu sem fæst með hugleiðslu og með því að afneita sjálfinu.

Slíka nálgun sótti hann ekki síst í hina uppáhaldsbókina sína, *De Imitatio Christi* eftir Thomas à Kempis, sem einmitt lá á borðinu hans þegar ég sótti hann heim til að ræða við hann um æskuverk hans, í desember 1983. *De Imitatio Christi*, með öllum sínum boðskap um auðmýkt og sjálfsafneitun, og *Bókin um veginn*, sem – eins og Halldór les hana – er á svipuðum slóðum, hafa fylgt Halldóri alla tíð. Hver eru lykilhugtökkin í fyrsta hluta *De Imitatio Christi*? Einsemd – og þögn.

23 Sama stað, 144.

24 Haukur Már Helgason, „Hver var Lao Tse og hvað gerði hann?“.

Halldór sá alltaf skyldleikann með sagnfræði og skáldsagna-gerð (hér get ég að vísu ekki stillt mig um að vitna í Jón Prímus: „Munurinn á sagnaskáldi og sagnfræðingi er sá að hann sem ég nefndi fyr lýgur vísvitandi að gamni sínu; sagnfræðingurinn lýgur í einfeldni sinni og ímyndar sér að hann sé að segja satt“).²⁵ Hann talaði stundum um sig sem annálaritara, en þar sem sagnfræðinni lýkur tekur guðfræðin við, og munum þá að Jón Prímus var bæði menntaður sagnfræðingur og guðfræðingur. Undir jökli sigrar guðfræðin: Ólafur Kárason gengur á jökulinn, Jón Prímus býður mönnum að ganga í jökulinn. Í báðum tilvikum er farið út úr sögunni.

Eins og ég hef rætt annars staðar rekur Halldór í *Úngur ég var* austræna sögn sem segir af meistara einum í bambuskofa sem sendir lærisvein sinn niður að á að sækja sér vatn í krús. Við ána sér lærisveinninn unga stúlku að greiða sér, heillast af henni, reisir með henni kofa og þau eignast börn og buru. Stríð og ótal hörmungar ganga yfir og allt hrynur og ferst og að lokum stendur lærisveinninn uppi slyppur og snauður, og man þá eftir meistara sínum og fer að finna hann. „Meistarinn horfði á hann um stund, uns hann brosti ljúflega og sagði: vinur, hvar er vatnið sem ég bað þig að sækja?“²⁶

Hirðinginn Temúdjín sem hafði orðið voldugastur konunga sneri að lokum heim, til hinna norðlægu kjarrhæða „þar sem vatnið í ánum er kalt og tært og straumhljóð þeirra kátt eins og litlar bjöllur“.²⁷ Sjálfur sneri Halldór Laxness heim í túnið heima þar sem er altær lind og ilmur af reyr.²⁸ Einmitt í það tún þar sem er steinn þar sem Halldór taldi sig barnungur skynja hið yfirskilvitlega – og fór þess vegna að skrifa.

Einhvern tíma reyndi ég að skrifa átta hundruð blaðsíður til að reyna að svara þessari spurningu, af hverju Halldór fór að skrifa, og enn get ég það ekki. En ég veit þó að hann sagði sögur af því hann var frá unga aldri meðvitaður um hinn kostinn – þar sem engin saga er. Þar er ekki bara misnálægur sögumaður, þar er engin saga, í mesta lagi mynd sem lýsir sameiningu við hið Eina eða alvaldið. Bækurnar litlu tvær, sú um veginn og sú um eftirlíkingu Krists,

25 Halldór Laxness, *Kristnihald undir jökli*, 108.

26 Sjá Halldór Guðmundsson, „Skrýtnastur af öllu er maður sjálfur“, 64.

27 Halldór Laxness, „Temúdjín snýr heim“, 23.

28 Halldór Laxness, *Í túninu heima*, 249

voru honum birtingarmynd þess, og stóðu honum þeim mun nær sem hann fjarlægðist hugsjónabaráttu og þjóðfélagsátök, en þær voru líka með honum öll baráttuárin. Sögumaðurinn færðist fjær uns hann nam staðar og eftir var mynd og engin saga, en kannski fugl og lind og ilmur af reyr.

HEIMILDIR

- Gustafsson, Harald. „Intervju með Halldór Laxness“. *Bonniers Litterära Magasin* 11 (1981).
- Halldór Guðmundsson. „Skrýtnastur af öllu er maður sjálfur: Um minningasögur Halldórs Laxness“. Í *Halldórstefna*, ritstj. Elín Bára Magnúsdóttir og Úlfar Bragason, 55–65. Reykjavík: Stofnun Sigurður Nordals, 1993.
- _____. *Halldór Laxness: Ævisaga*. Reykjavík: JPV útgáfa, 2004.
- Halldór Laxness. „Temúdjín snýr heim“. *Tímarit Máls og menningar* 1 (1941): 23–40.
- _____. „Bókin um veginn“. Í Halldór Laxness, *Sjálfsagðir blutir*, 141–145. Reykjavík: Helgafell, 1946.
- _____. „Persónulegar minnisgreinar um skáldsögur og leikrit“. Í Halldór Laxness, *Upphaf mannúðarstefnu*, 67–79. Reykjavík: Helgafell, 1965.
- _____. *Vefarinn mikli frá Kasmír*. Reykjavík: Prentsmiðjan Acta, 1927.
- _____. *Fegurð himinsins*. Reykjavík: Bókaútgáfa Heimskringlu, 1940.
- _____. *Atómstöðin*. Reykjavík: Helgafell, 1948.
- _____. *Kristnibald undir jökli*. Reykjavík: Helgafell, 1968.
- _____. *Í túninu heima*. Reykjavík: Helgafell, 1975.
- Haukur Már Helgason. „Hver var Lao Tse og hvað gerði hann?“. <https://www.visindavefur.is/svar.php?id=773>. Sótt 25. janúar 2023.
- Haukur Ingvarsson. *Andlitsdrættir samtíðarinnar*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2009.
- Lao-Tse. *Bókin um veginn*. Jakob Jóhannesson Smári og Yngvi Jóhannesson þýddu. Reykjavík: Bókaverzlun Guðm. Gamalíelssonar, 1921.
- Sontag, Susan. „A Report on the Journey“. *The New York Times*, 20. febrúar 2005.

ÚTDRÁTTUR

Þar sem sögunni lýkur tekur taó við

Þegar leið á skáldsagnaritun Halldórs Laxness þótti mörgum sem leiðsögn sögumannsins væri horfin, merkingarmyndunin komin til lesandans. Það hefur verið tengt auknum áhrifum taóismans hjá Halldóri, hann skapi fleiri taóískar persónur, fullar af auðmýkt og umburðarlyndi, friðsemd og án veraldlegs metnaðar.

Í þessari grein er reynt að bæta við annarri vídd. Taóisminn hefur verið til staðar í verki Halldórs allt frá handritinu sem nefnt er *Rauða kverið* og hann samdi 19 ára. Hann hefur verið valkostur við þjóðfélagsbaráttu eða persónulegan metnað, hvort heldur sögumanns eða persóna hans, alveg frá upphafi höfundarferilsins.

Epískar frásagnir eru settar saman úr tveimur byggingarefnum: endursögn og sviðsetningu. Endursögnin rekur þráð sögunnar, við sviðsetningarnar staðnæmast sögumaður og lesandi. Sviðsetningar eru einatt hugsaðar til að styrkja frásögnina og þessir grunnþættir vinna saman að framvindu sögunnar. En á stöku stað eru sviðsetningar eða myndir hjá Halldóri sem hafa ekkert með framvindu sögunnar að gera, og bera vitni um allt annað líf, líf utan sögu.

Í greininni eru nefnd sem dæmi þrjú svið, bærinn undir jökli í *Heimsljósi*, Eystridalur í *Atómstöðinni* og Jökullinn í *Kristnihaldinu*. Þar stendur tíminn kyrr, þar er engin frásögn. Þar er stigið út úr sögunni, framvindan nemur staðar, þar er engin saga.

Þessar senur hafa því fylgt Halldóri alla tíð – andstæða þess að segja sögu, ekki bara afneitun sjálfsins og metnaðarins, heldur líka afneitun sögunnar. Taó gat verið honum táknmynd þess sem hann kallaði í ritgerð um *Bókina um veginn* „tómið ríka djúpa“, valkosturinn við sjálfa sagnagerðina sem annars var veruháttur Halldórs sem höfundar.

Lykilorð: Halldór Laxness; Taó; frásagnargerð; sviðsetning; valkostur við sagnagerð

ABSTRACT

Where the Story Ends, Tao Takes Over

In the later novels of Halldór Laxness many found that the guidance of the narrator had been diminished, the formation of meaning shifted to the reader. This has been attributed to the increased influence of Taoism in Laxness's work, as he creates more Taoist characters. These characters are full of humility and compassion, peace, and devoid of worldly ambition.

In this article, an attempt is made to add another dimension. Taoism has been present in Laxness's work ever since the manuscript called *The Red Booklet*, which he wrote at the age of 19. It has been an alternative to social struggle or personal ambition, whether for the narrator or his characters, right from the beginning of his writing.

Epic narratives are composed of two building elements: retelling and settings. The retelling traces the thread of the story, while the settings immerse the narrator and the reader and create the stage. These basic elements work together for the progress of the story. However, in some instances, Laxness's settings or stagings have nothing to do with the advancement of the story and may instead bear witness to an entirely different life, a life outside the story.

The article cites three examples: the farm under the glacier in *World Light*, Eystridalur in *The Atom Station*, and the Glacier in *Under the Glacier*. Time stands still in these places; there is no narrative. The story is stepped out of and there is no tale.

These scenes have accompanied Laxness throughout his career – the antithesis of telling a story, not only a denial of self and ambition but also a denial of the story itself. Tao could have been his symbol for what he called in an essay on *The Book of the Way* “the deep rich emptiness,” an alternative to the very act of storytelling, which was otherwise Laxness's primary mode as an author.

Keywords: Halldór Laxness; Tao; narrative; staging; alternative to storytelling